

Інна КУБИЧ (ШМАТКО)

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: shmatko2107@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0004-0247-1022>

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ БДЖІЛЬНИЦЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглядається поняття «лексикографія», зокрема погляди науковців на дефініцію термінів «лексикографія», «термінографія», «термінологічний словник». Проаналізовано поняття термінологічної лексикографії (термінографії) як про науку проектування й укладання словників спеціальної лексики, яка тісно пов'язана з термінологією галузі.

Визначено передумови створення Словника українських бджільницьких термінів у результаті аналізу історії їхнього лексикографічного відтворення в найпродуктивніші періоди формування цієї терміносистеми. З'ясовано, що лінгвістично-історичні особливості формування терміносистеми бджільництва полягають у з'ясуванні часу й передумов становлення її термінів відповідно до розвитку української мови та історії самої галузі в Україні. Практичним результатом нашого дисертаційного дослідження став Показник українських термінів бджільництва, в якому не передбачалося їх тлумачення. Передумовою для його укладання стали опрацювання наукової літератури та лексикографічних праць, створення лексичної картотеки, інвентаризація та систематизація українських термінів бджільництва. Тому на сучасному етапі розвитку термінології бджільництва важливим завданням у подальшій науковій роботі є укладання термінологічного словника української бджільницької термінології тлумачного типу, в якому буде подано весь зібраний фактичний матеріал.

У статті представлено методологію укладання та концепцію майбутнього словника, а саме — тематичний обсяг, реєстр, форму, призначення, функції, конкретні способи його укладання, а також засади організації, подання (тлумачення, опису) лексичних одиниць.

Тлумачний словник бджільницької термінології є проміжним типом між загальнономовним та енциклопедичним словниками.

Основним його завданням є розкриття змісту терміна, зокрема відповідність дефініції позначуваному поняттю, яка має бути стислою й виразною, що відбиває об'єктивні процеси предметної сфери, прихованої в даному терміні. Мова опису статті тлумачного словника зорієнтована на системні відношення, що існують у самій мові.

Розроблено інструкцію до тлумачного словника українських бджільницьких термінів як зведеного зібрання єдиних правил та вказівок для отримання кінцевого результату в нашій науковій лексикографічній роботі.

Цитування: Кубич (Шматко) І. Передумови створення словника української бджільницької термінології. Мовознавство. 2023. № 6. С. 51–61. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-333-2023-6-003>

Citation: Kubych (Shmatko) I. (2023). Peredumovy stvorennia slovnyka ukrainskoi bdzhilnytskoi terminolohii [Prerequisites for the creation of the dictionary of Ukrainian beekeeping terminology]. *Movoznavstvo*, (6), 51–61. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-333-2023-6-003>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

Словник не лише фіксуватиме сукупність певної інформації, зокрема бджільницької галузі, але й слугуватиме надійним інструментом наукового освоєння дійсності.

Ключові слова: термін, термінографія, термінологічний словник, словник української бджільницької термінології, тематичний обсяг, реєстр.

Сучасна наукова термінологія сягає глибини віків, вона створювалася на основі найменувань понять, що викристалізовувалися в національній свідомості людства впродовж його існування. Розвиток знання та назв на позначення спеціальних понять у східних слов'ян починається з часів дохристиянської Русі, про що свідчать теоретичні дослідження деяких терміносистем, у тому числі й термінології бджільництва. Перші відомості про бджіл (уміння доглядати за ними) зафіксовано у творах античних істориків і філософів VI–V ст. до н. е.: Демокрита, Ксенофонта, Арістофана й Арістотеля, у творах римських учених та поетів. Так, зокрема, у Варрона (I ст. до н. е. — II ст. н. е.) описано види вуликів, у Вергілія (70–19 рр. до н. е.) подано практичні поради щодо розведення бджіл. У священних книгах, зокрема в Новому Завіті, містилося багато порад щодо розведення бджіл та їхньої життєдіяльності, а в Корані представлений окремий розділ (сура) «Пчела», в якому зазначено, що роль робочих бджіл виконують самиці. У давньоруський період названі твори стали частиною збірника «Бджола», перекладеного на півдні Русі в кінці XII — на початку XIII ст. (не пізніше 1220 р.), він став провідником ідей античних авторів у давньоруський період.

Активна фіксація лексики бортництва сягає перших писемних пам'яток часів Київської Русі, зокрема договорів (документів тощо) київського князя Олега з візантійським імператором, «Руської правди», літописів («Галицько-Волинський», «Київський», «Новгородський перший» та ін.), «Повісті временних літ» тощо. У цей час формуються тематичні групи назв на позначення різновидів бджіл (*пчела любострада́льная, пчела делолубая*), меду (*дівий, темний, погребно́й, пійтний*), місткостей та посуду для продуктів бортництва (*коло́да, бе́змень, пуд, рұ́чка* та ін.), приміщень різного призначення (*меду́ша, пень, ку́зов, бортъ*), ознак і властивостей (*бо́ртний, вои́цінний, медо́вий*), податків (*медо́вое, бджоло́ве очко́ве*), назв осіб тощо [Шматко : 35].

Термінологія (прототермінологія) бджільництва в лексикографічних працях уперше зафіксована в «Словаре древнерусского языка» І. І. Срезневського (1989), «Материалах для терминологического словаря Древней России» за редакцією Г. Є. Кочина (1937), «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.» (Г. Д. Гринчишин та ін., 1907–1909). Вони стали підґрунтям для подальшого термінографічного висвітлення українських назв бджільництва (бортництва, колодництва, пасічництва) та формування галузевої терміносистеми, її кодифікації та вноrmування.

Формування термінознавства як самостійної науково-прикладної дисципліни зі своїм поняттєвим апаратом та методологією припадає на 70-ті – 80-ті роки XX ст. Воно умовно поділяється на теоретичне й практичне.

Основним завданням термінознавства є поглиблення теорії терміна, визначення його місця в системі мови, вивчення закономірностей творення термінологічної лексики, дослідження її структури, семантики, шляхів поповнення терміносистем.

Укладанням словників різного типу та призначення, зокрема теорією й практикою, займається термінологічна лексикографія, тоді як укладання термінологічних словників розглядається в колі проблематики термінографії. Термінологічна лексикографія (термінографія) — це наука проєктування, створення та укладання словників певної лексики (спеціальної) конкретної галузі знання. Термін «термінографія» з'явився приблизно на початку 70-х рр. XX ст. на позначення теорії і практики укладання спеціальних словників.

Українська термінографія має понад двоохсотлітню історію, вона постала на основі загальнономовної лексикографії. Збирання матеріалів з української термінології й укладання термінологічних словників почалося з середини XIX ст. в західноукраїнських землях. Систематизацію зібраного матеріалу в словниках започатковано працями І. Гавришкевича «Початок до уложення термінології ботанічної руської» [Гавришкевич], І. Верхратського «Початки до уложення номенклатури і термінології природописної», «Нові знадобки номенклатури і термінології природописної, зібрані межі людом» та ін. У справі систематизації української термінології ці праці вважають основоположними [Симоненко 2013].

Теоретичні осмислення побудови галузевих словників були закладені вченими Інституту української наукової мови (далі — ІУНМ) Гр. Холодним, Т. Секундою та ін., якими було розроблено «Інструкцію до укладання словників», надруковану в першому випуску Вісника Інституту (Київ, 1928).

Починаючи з другої половини XX ст. питання теоретичної термінографії фрагментарно порушувалися в працях Г. М. Гнатюк, Л. Полюги і Л. О. Симоненко, Л. Боярової, В. Винника, Л. В. Туровської та ін. Незважаючи на це, вироблення теоретичних засад методології сучасного термінографування до цього часу перебуває в «зародковому стані» [Симоненко, 2018 : 39–47]. Теорію класифікації словників розроблено в працях відомих мовознавців Л. В. Щерби, А. М. Цивіна, С. В. Гриньова, Л. О. Симоненко, О. О. Тараненка, В. В. Дубічинського та ін. Переважна більшість зазначених праць присвячена розгляду лексикографії в теоретичному аспекті, але не менш важливими та актуальними серед науковців є розроблення методології укладання словників, рекомендації чи інструкції тощо. Досить ґрунтовною в практичній лексикографії є наукова праця О. О. Тараненка «Новий словник української мови: концепція та укладання словника» (1996), спрямована на розвиток практичної лексикографії [Тараненко]. Праця теоретико-практичного типу у форматі інструкції для тлумачного словника сприяла кодифікації вже наявних принципів укладання. У 2018 р. європейські лінгвісти на семінарі, присвяченому практичній лексикографії, визначили основні тези щодо словників майбутнього, серед яких: лексикографія потребує партнерів і союзників, обміну між дослідницькими інститутами, академіями, видавництвами тощо. Вона покликана розробляти концепції для продуктивної участі користувачів у лексикографічних інформаційних системах [Balbiani : 64–69].

Безперервне поповнення лексичного фонду новими бджільницькими номінаціями відбувалося на рівні пізнавальної діяльності людства. Становлення бджільницької термінології — процес, що перебуває в стані постійного руху й поступового вдосконалення завдяки суспільно-політичним, професійним, науковим чинникам. Українська бджільницька термінологія (далі — УБТ) на сучасному етапі є сформованою, системно й структурно організованою сукупністю термінів на позначення наукових понять галузі.

На жаль, за всю історію формування досліджуваної термінології не було видано жодного фахового дефінітивного словника, тому першочерговим завданням є укладання словника української бджільницької термінології тлумачного типу.

Кожний період становлення терміносистеми бджільництва (виділено 4 періоди) відзначений появою нових технічних і виробничих засобів (бортей, вуликів, рамкових вуликів, медометів, трутне- й матковловлювачів та ін.), їхніх назв, розвитком системи нових понять. Важливим джерелом фіксації УБТ в період формування наукової термінології стали словники народної української мови та словники біологічного циклу. Зокрема, «Словарь української мови» за редакцією Б. Д. Грінченка, матеріалом для укладання якого послужили етнографічні збірники, українськомовні друковані твори та попередні словники, містить близько 130 бджільницьких термінів, більшість з яких зафіксовано вперше.

Серед них назви на позначення бджіл та їхніх угруповань (*бѣзматень* «рій бджіл без матки», *осіянка* «назва матки в бджіл») (Грінченко I : 42; III : 67); анатомічної будови бджоли (*назілки* «чоловіча сперма в бджіл») (Грінченко II : 489); вулика (*лежак* «лежачий вулик») (Грінченко II : 352) та його складників (*льоток* «отвір у вулику, куди залітають бджоли», *покрівець* «кришка для накриття бджолиних вуликів», *сноза* «у вулику: тоненькі палички для підтримки сотів») (Грінченко II : 385; III : 278; IV : 162); воскової сировини (*приломок* «вощина, приклеєна в спеціально назначеному для поселення вулику») (Грінченко III : 424), *свищ* «комірка для бджолиних маток; свистун», *скрепник* «сот, приклеєний у пустому вулику для нового роя» (Грінченко IV : 107, 143); місткостей для меду (*ліпівка* «кадка для меду із липового дерева», *медянка* «берестянка для меду») (Грінченко II : 360, 415); процесів, дій та операцій у бджільництві: *бджолянкувати* «займатися бджільництвом», *виробуватися*, *виробуюся* «відройтися, вилетіти, роєм» (Грінченко I : 36, 183), *замотіличити* «про вулик бджіл; дати проникнути у вулик вошинній молі», *замотіличитися* (-чуся, -чиися) «про вулик бджіл; мати в собі вошинну міль», *заснозити* «затягнути перекладину у вулику», *зматчитися* (-чуся, -чиися) «про вулик: залишитися без матки» (Грінченко II : 69, 99, 163), *наройти*, *наройтися* «наройти, навести молодих роїв» (Грінченко II : 517), *піддирати* «брати, взяти соти з вулика», *прігра*, *проігра* «виліт бджіл у значній кількості із вулика на деякий час», *пропасішникувати* «побути пасічником» (Грінченко III : 164, 413, 475), *ріяти*, *рію*, *рієш* «про бджіл: роїтися», *розроїтися* «розвестися роями (про бджіл)», *розсітити* «про мед, цукор: розбавити водою», *роїти*, *рою*, *роїш* «випускати рій», *роїтися* «роїтися», *скрепеніти* «приліпити скрепенник», *умѣдити* «основне значення: уластити медом; зустрічається лише в переносному іронічному значенні про погане приготування», *усітити* (меду) «зробити, зварити меду» (Грінченко IV : 25, 55, 57, 64, 143, 336, 355), *знімати рій*, *запасати*, *заражати бджіл*, *заселяти вулик*, *обробляти мед* (Грінченко IV : 25); приладів, засобів, застосовуваних у бджільництві (*кубара* «знаряддя для зняття роя бджіл із дерева; він складається з довгої жердини й прикріпленого до нього мішка», *роївня* «рійник, корзина, куди збирають рій») (Грінченко II : 317; IV : 64); ознак і властивостей (*зматчлий* «про вулик: залишився без матки», *роїстий* «багатий на рої», *ройовий* «який належить рою (про бджіл)», *трутнів* «притаманний трутню» (Грінченко II : 164; IV : 64).

Природничим відділом ІУНМ у 1928 р. був виданий «Словник природничої термінології» (проект) Х. Полонського, в якому значне місце посідає лексика бджільництва (напр.: *бджола-робітниця*, *бджола робоча*, *віск*, *восковий*, *вулик*, *матка* (синонім *цариця бджіл*), *перга*, *медяний*, *нуклеус*, *рій*, *рійба*) та міжгалузеві терміни на позначення медоносних та пилюконосних рослин, анатомічної будови бджоли тощо (Полонський : 65, 165, 174, 208, 214, 227). У «Практичному словнику сільськогосподарської термінології» (1931) П. О. Сабалдира зафіксовано два терміни на позначення галузі — *бджільництво*, *бджолярство* (Сабалдир : 73). У його наступному «Словнику сільськогосподарської термінології» (1933 р.) подається родо-видова диференціація найменувань бджільництва (напр.: *бджола́* — б. *робоча*, б. *-робітниця*, б. *трутівка*, б. *молода́*, б. *-підмор (помёрла)*; *бджільни́цтво* — б. *пасічне*, б. *бортне*, б. *рамкове*; *пасіка́* — п. *досвідна*, п. *показова*). Терміни на позначення хвороб бджіл засвідчено в «Російсько-українському ветеринарному словнику», серед них: *гафніоз* (Hafniosis), або *паратиф* «захворювання бджіл, спричинене поліморфними паличками *Bact. Paratyphialvai*» (РУВС : 222); *аскосфероз* (Ascosphaerosis), або *перицистомікоз* «заразне захворювання бджіл, передусім розплоду трутнів» (РУВС : 231); *вапняковий розплід* (*аскосфероз*), *меланоз*, або *чорна хвороба*; *нозематоз* (*заразний пронос*) (РУВС : 34, 173, 199); *американський*, або *злоякісний гнилець*, *європейський гнилець*, *парагнилець*, *варроуз* (*варроатоз*), *дистрофія бджіл*; *токсикози* (*хімічний*, *падівий*, *пилковий*, *нектарний*, *сольовий*) тощо.

У період рамкового бджільництва (початок XIX – кінець XX ст.), починаючи з другої половини XX ст., крім спеціальних словників, бджільницькі терміни зафіксовано в загальномовних словниках української мови, зокрема в «Українсько-російському словнику» (в 6-ти т.) та в «Словнику української мови» (в 11-ти т.), у подальшому — в 20-ти томах тощо.

Процес становлення термінології раціонального бджільництва в цілому відзначився значним поповненням за рахунок іншомовних термінів. Зокрема, в «Словнику іншомовних слів» за редакцією О. С. Мельничука (1974) зафіксована запозичена група термінів на позначення хвороб бджіл, напр.: *акаранідоз* (від грец. *акарі* «кліщ» і лат. *apis* «бджола») «хвороба дорослих бджіл, спричинювана кліщем; кліщова хвороба». Біля кожного терміна вказано мову першоджерела запозиченого слова чи окремих компонентів, напр., *апілак* (від лат. *apis* «бджола», *lac* «молоко») «біогенний лікарський препарат, який являє собою висушене маточне молочко бджіл. Застосовують при гіпотрофії й відсутності апетиту в маленьких дітей», за аналогією *аспергільоз* (*пневмомікоз*), *браульоз* (*вошиївість бджіл*), *нозематоз*, *септицемія* тощо (СІС : 61, 72, 108, 469, 608).

Найпродуктивнішим з чотирьох періодів формування досліджуваної терміносистеми був кінець XX – початок XXI ст., який пов'язаний з розвитком нових напрямів у бджільництві (лікування бджолопродуктами, штучне розведення бджіл та ін.). Відповідно до них засвідчено появу нових термінів: *апітоксинотерапія* «лікування бджолоїною отрутою», *аттрактивність* «властивість матки своїми феромонами приваблювати до себе всіх особин бджолоїної сім'ї», *безмедиця* «несприятлива пора для медозбору», *вітопки* «відходи або залишки від перетоплювання воскової сировини»; термінів-комполітів і термінів-словосполучень: *воскобудівництво* «відтягування бджолами стільників», *восковловлювач* «прилад на підприємствах для уловлювання воску під час спуску промивної води в каналізацію», *віцентрифугу-*

гувати «відкачати мед за допомогою центрифуги», *двоматковість* «наявність у сім'ї двох маток», *добрусити* «запечатати всю площу стільникового меду», *мерва* «залишки після видалення воску із старих стільників», *суш* «пусті стільники, старі, запасні», син. *занос*; *нектарність* «властивість рослини виділяти цукрову рідину» тощо.

Поповнення бджільницької галузі новими термінами вимагало їхньої систематизації та внормування, створення галузевих словників, яких в Україні, як зазначалося вище, не було. Українські бджолярі змушені були користуватися російською літературою та словниками, що не сприяло розвиткові національної бджільницької термінології. Цю прогалину намагалися заповнити працівники Інституту бджільництва імені П. І. Прокоповича. У кінці 90-х рр. XX ст. вони видають «Словник бджільництва: Англійсько-російсько-український» (1997) та «Словник бджільництва: Німецько-російсько-український» (1999) за редакцією М. Л. Алексєніцер, Л. І. Боднарчука, К. В. Добровольської. Ці словники, як зазначено в передмовях до них, охоплюють уживані в сучасній англійській, німецькій, російській та українській мовах бджільницькі терміни та терміни ряду суміжних наук — біології, ботаніки, зоології, генетики, мікробіології, хімії, біохімії, анатомії і фізіології комах, екології та фізики, які мають відношення до бджільництва. Крім того, словники містять також назви основних рослин-медоносів і пилокосів, що зустрічаються в Україні, найпоширеніших шкідників і хвороб бджіл, хімічних елементів та сполук, які входять до складу апіпродуктів, лікувальних препаратів, використовуваних у бджільництві, й деякі поняття, що стосуються технології бджільництва та виробництва апіпродукції (СБНРУ : 14). У словниках засвідчено ядерну широковживану (*бджола*, *віск*, *мед*, *вूलик*, *воціна*, *медоноси*) та вузькоспеціальну термінологію (*зібрус*, *вітопки*, *мерва*, *програ*, *перга*, *патока*), периферійну міжгалузеву (*вага питома*, *аерометр*, *крило*, *черевце*), загальнонаукову термінологію (*аналіз*, *діагностика*, *інвентар*, *методи*, *прилад*), а також загальнозживані слова, використовувані у бджільництві (*виховувати*, *линяння*, *підгодовування*, *чутливість*, *тривалість життя покоління*, *сіроватка*). Зареєстровано значну кількість термінів-словосполучень (особливо двокомпонентних як вияв родо-видової диференціації), напр.: *вूलик ящиковий*, *віск промисловий*, *дзеркальце воскової залози*, *привід медогонки верхній*, *шаблон для виготовлення місочок* та ін. (СБНРУ).

Значну частину бджільницьких термінів містить «Сучасний словник-довідник бджоляра» Є. В. Білик (2008), де крім визначення понять подано рекомендації щодо організації приватного бджільницького господарства. Серед назв на позначення бджільницьких понять засвідчено терміни *восковитість* «ознака, здатність бджолої сім'ї виділяти віск» (Білик : 27), *зібрус* «воскові кришечки молочного кольору, якими бджоли запечатують дозрілий мед» (Білик : 222), *прищєпа* «пристосування, що допомагає рою прищепитися» (Білик : 520), син. *привідник* (СБНРУ : 325), *трутнєвість* «патологічні стани бджолої сім'ї, за якої вона через відсутність матки здатна відкладати незапліднені яйця, з яких розвиваються тільки трутні» (Білик : 634), *чарунка* «частина воскового бджолоного стільника» (Білик: 667) та ін.

Проте названі словники й довідники не можуть повністю задовольнити фахівців галузі та сучасний стан розвитку бджільництва, зважаючи на те, що терміни, вміщені в них, потребують ретельного перегляду, вилучення з

реєстру русизмів, застарілої лексики, невластивих українській мові термінів (напр.: *маточний* і *безматочний*, *восковничий*, *мідянистий*, *ріючий* та ін.).

У кінці XX – на початку XXI ст. унормуванню й кодифікації аналізованої термінології сприяють створювані в Україні Державні стандарти (далі — ДСТУ), які є своєрідними термінологічними словниками. Як науково-технічний документ стандарт є комплексом норм, правил, вимог щодо об'єкта стандартизації та обов'язкових для використання в усіх видах нормативної документації, у довідковій та навчально-методичній літературі [Симоненко, Хойнацький : 16]. Зокрема, в ДСТУ «Бджільництво. Терміни та визначення»¹ зазначено, що «терміни, встановлені цим стандартом, обов'язкові для вживання в усіх видах нормативних документів, що стосуються бджільництва». У ДСТУ до українських термінів, як довідкові, наведено англійські (*en*) і російські (*ru*) терміни-відповідники, взяті з міжнародних та національних стандартів, словників та науково-технічної літератури, напр.: «4.1.16 *пáсiч-ник* (*en* *apiarist*, *ru* *пчеловод*) Особа, яка займається бджільництвом» (ДСТУ 2154–93: 3).

Терміни бджільництва широко представлені в законодавчих документах. У 2000 р. був прийнятий Закон України про бджільництво (зі змінами, внесеними згідно із Законом 1994 та 1998 рр.). Він складається з чотирьох розділів, перший з них («Загальні положення») містить статтю «Визначення термінів», де наведено 22 терміни з визначеннями, серед яких переважають терміни-словосполучення, напр.: *робóча бджола́*, *бджоли́на ма́тка*, *бджоли́на сім'я́*, *поро́да бджі́л*, *племінни́й бджолорозплідник*, *па́спорт па́сіки* та ін.

У процесі нашого дослідження формування УБТ, починаючи з другої половини XIX ст., зібрано корпус термінів бджільництва (понад 10 тис. одиниць), дібраних з лексикографічних, наукових, довідкових джерел, держстандартів на терміни та визначення тощо, який стане основою укладання тлумачного словника української бджільницької термінології. Він обійматиме терміни і терміни-словосполучення, які охоплюють багатогранну діяльність бджолярів: розведення медоносних бджіл, отриман-

¹ ДСТУ 3483–96 — Віск бджолиний екстракційний. Технічні умови: ДСТУ 3483–96. [Чинний від 2009-07-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2004. 20 с.

ДСТУ 7004: 2009 — Вулики. Технічні умови: ДСТУ 7004: 2009. [Чинний від 2009-07-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2010. III. 6 с.

ДСТУ 4986: 2008 — Матка бджолина української степової породи. Технічні умови: ДСТУ 4986: 2008. [Вид. офіц. Чинний від 2010-01-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2008. III. 6 с.

ДСТУ 1388–94 — Мерва пасічна. Технічні умови: ДСТУ 1388–94. [Чинний від 2009-07-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2005. 24 с.

ДСТУ 4666: 2006 — Молочко маточне бджолине. Технічні умови: ДСТУ 4666: 2006. Вид. офіц. [Зі скасуванням в Україні ГОСТ 28888-90; чинний від 2007-07-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2007. III, 17 с.

ДСТУ 3127–95 — Обніжжя бджолине (пилок квітковий) і його суміші. Технічні умови : ДСТУ 3127–95. [Чинний від 2009-07-01]. К. : Держспоживстандарт України, 20005. 34 с.

ДСТУ 4662: 2006 — Прополіс (бджолиний клей). Технічні умови: ДСТУ 4662: 2006. Вид. офіц. [Зі скасуванням РСТ УССР 1078-86 (зі скасуванням ГОСТ 28886-90); чинний від 2007-07-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2007. III. 14 с.

ДСТУ 4985: 2008 — Сім'ї бджолині української степової породи. Технічні умови: ДСТУ 4985: 2008. [Вид. офіц. Чинний від 2010-01-01]. К. : Держспоживстандарт України, 2008. III. 12 с.

ня продуктів бджільництва (меду, воску, прополісу, бджолоїної отрути), використання продуктів бджільництва в медицині, фармакології тощо.

Розвиток бджільницької термінології відбувається в тісному зв'язку з іншими терміносистемами, таким чином витворюється міжгалузевий термінологічний фонд. Терміни бджільництва вживаються в різних стилях літературної мови, про що свідчать дані галузевих, енциклопедичних словників, довідників, енциклопедій та спеціальної фахової, навчальної, науково-популярної літератури (*збр'ус*, *трутневльовлювач*, *рамка-розплідник*), у загальнономовних лексикографічних джерелах тощо, які набули поширення в мові (*маточник*, *льоток*, *вторак*, *безматок*, *суш* та ін.).

Аналіз та вивчення загальноприйнятих в українському мовознавстві особливостей термінологічних словників, а також розроблення схеми для укладання термінологічного словника бджільництва, визначення особливостей та пріоритетних акцентів на лексико-семантичному значенні кожного терміна, створюють передумови для розроблення методології укладання. Ідеться насамперед про його тематичний обсяг, реєстр, форму, призначення, функції, конкретні способи укладання, а також засади організації, подання (тлумачення, опису) лексичних одиниць у словнику для створення оптимальних умов користування ним. Основою будь-якого словника є створення його реєстру. Крім термінів, до реєстру вводяться й загальноновживані слова, які мають відповідники в термінологічній лексиці, деяких елементів загальнономовного словника, термінів інших терміносистем та професійного мовлення. Поділяємо думку зарубіжних лінгвістів-лексикографів, що «термінологія — у її подвійному вимірі, як лінгвістичному, так і концептуальному — та лексикографія доповнюють один одного у своїх методологічних підходах. Обидві дисципліни мають справу з лексичними одиницями, якими можуть бути терміни» [Salgado : 69–70]. Загальноновживані слова й слова в особливій функції — терміни зближені між собою за належністю до однієї знакової системи, хоча мають низку розбіжностей.

Термінологічний словник бджільництва міститиме широковживані й вузьковживані (галузеві, науково-технічні й міжгалузеві) терміни та терміни-словосполучення, діалектизми й професіоналізми, які перебувають у тісних системних зв'язках на лексико-семантичному рівні. У Словнику фіксуватиметься термінологія галузі, яка відображена в 29 тематичних групах, зокрема: назви будови бджоли (робочої), назви хвороб бджіл, назви родин, назви угруповань бджіл, назви їхніх шкідників, назви діяльності бджіл, назви осіб, які займаються бджільництвом, назви продуктів бджільництва, назви ознак у бджільництві та ін.

Словник бджільницької термінології є спеціальним словником, що описує всю систему термінів галузі, репрезентує її склад, структурну організацію й семантику та має вужче (зазвичай професійне) призначення. Основним його завданням є розкриття змісту терміна бджільництва. Словник стане основним кодифікатором національної термінології бджільництва, зокрема сприятиме її внормуванню та нормалізації на державному рівні, поширенню в суспільстві та загальнонародному розумінню.

ЛІТЕРАТУРА

Гавришкевич И. Початок до уложення термінології ботанической руской. *Перемишлянинь*. Перемишль: Вид-во рус. Собора Крилошань, 1852. С. 133–147.

- Симоненко Л. О. Українське термінознавство кінця XX — початку XXI ст.: стан і перспективи. *Мовознавство*. 2018. № 3. С. 39–47.
- Симоненко Л. О., Хойнацький М. С. Мовні проблеми державних стандартів на терміни та визначення. *Вісн. кн. палати*. Київ. 2000. № 1. С. 5–9.
- Тараненко О. О. Новий словник української мови: концепція і принципи укладання словника. Ін-т української мови Національної академії наук України. Київ : [б. в.], 1996. 171 с.
- Шматко І. В. Формування та системно-структурна організація української бджільницької термінології : автореф. ... дис. канд. філол. наук. Вінниця, 2018. 22 с.
- Salgado A., Costa R., Tasovac T. Applying terminological methods to lexicographic work: terms and their domains. *Dictionaries and Society. A Book of Abstracts of the XX EURALEX International Congress*, 12–16 July 2022, Mannheim, Germany. P. 69.
- Balbani L., Gärtig-Bressan A.-K., Nied Curcio M., Schierholz S. Dictionaries for the future – the future of dictionaries The 15 Villa Vigoni Theses on Lexicography. *Dictionaries and Society. A Book of Abstracts of the XX EURALEX International Congress*, 12–16 July 2022, Mannheim, Germany. P. 63–67.

ДЖЕРЕЛА

- Білик Білик Є. В. Сучасний словник-довідник бджоляра. Донецьк : ТОВ ВКФ БАО, 2006. 704 с.
- ДСТУ ДСТУ 2154–93 — Бджільництво. Терміни та визначення: ДСТУ 2154–93. [Чинний від 10.08.2004]. К. : Держспоживстандарт України, 1993. 31 с.
- Полонський Полонський Х. Словник природничої термінології (проект). Київ : ДВУ, 1928. 262 с.
- РУВС Російсько-український ветеринарний словник / уклад.: Я. Я. Ярема, Л. П. Погребняк. Київ : Наук. думка, 1964. 260 с.
- Сабалдир Сабалдир П. О. Словник сільськогосподарської термінології / зредагував П. О. Сабалдир. ВУАН, НДІМ, Сектор термінології та номенклатури. Матеріали до української термінології та номенклатури. Харків; Київ : Укр. рад. енциклопедія, 1933. 392 с.
- Грінченко Словарь української мови : в 4 т. / за ред Б. Грінченка. Київ : Наук. думка, 1907–1909.
- СБАРУ Словник бджільництва: Англо-російсько-український / За ред. Л. І. Боднарчука, М. Л. Алексєніцер. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 1997. 344 с.
- СБНРУ Словник бджільництва : Німецько-російсько-український / за ред. М. Л. Алексєніцер, Л. І. Боднарчук, К. В. Добровольської. Київ : Видавн. дім «КМ Academia», 1999. 344 с.
- СІС Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Гол. ред. «Українська радянська енциклопедія», 1974. 776 с.

Дата надходження до редакції: 30.08.2023

Дата надходження після доопрацювання: 11.09.2023

Дата затвердження редакцією: 14.09.2023

REFERENCES

- Balbani L., Gärtig-Bressan A.-K., Nied Curcio M., Schierholz S. (2022). Dictionaries for the future – the future of dictionaries The 15 Villa Vigoni Theses on Lexicography. *Dictionaries and Society. A Book of Abstracts of the XX EURALEX International Congress*, 12–16 July 2022, Mannheim, Germany, 63–67.

- Havryshkevych Y. (1852). Pochatok do ulozhennia terminolohii botanicheskoi ruskoi. Peremyshtianynъ. Peremyshl: Vydavnytsvo rus. Sobora Kryloshan, 133–147. [In Ukrainian].
- Salgado A., Costa R., Tasovac T. (2022). Applying terminological methods to lexicographic work: terms and their domains. *Dictionaries and Society. A Book of Abstracts of the XX EURALEX International Congress*, 12–16 July 2022, Mannheim, Germany, 69.
- Shmatko I. V. (2018). Formuvannia ta systemno-strukturna orhanizatsiia ukrainskoi bdzhilnytstoi terminolohii. Abstract of Cand. of Philol. Sc. diss. Vinnytsia. [In Ukrainian].
- Symonenko L. O. (2018). Ukrainske terminoznavstvo kintsia XX – pochatu XXI st.: stan i perspektyvy. *Movoznavstvo*, (3), 39–47. [In Ukrainian].
- Symonenko L. O., Khoynatskyi M. S. (2000). Movni problemy derzhavnykh standartiv na terminy ta vyznachennia. *Visnyk knyzhkovoï palaty*. Kyiv, (1), 5–9. [In Ukrainian].
- Taranenko O. O. (1996). Novyi slovnyk ukrainskoi movy: kontseptsii i pryntsyipy ukladannia slovnyka. Kyiv: [no publ.]. [In Ukrainian].

SOURCES

- Bilyk Bilyk Ye. V. (2006). Suchasnyi slovnyk-dovidnyk bdzholiara. Donetsk: TOV VKF BAO. [In Ukrainian].
- DSTU DSTU 2154–93 — Bdzhilnytstvo. Terminy ta vyznachennia: DSTU 2154–93. [Chynnyi vid 10.08.2004]. (1993). Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy. [In Ukrainian].
- Hrinchenko Slovar ukrainskoi movy: in 4 vols. (1907–1909). B. Hrinchenko (Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Polonskyi Polonskyi Kh. (1928). Slovnyk pryrodnychoi terminolohii (proiekt). Kyiv: DVU, 1928. [In Ukrainian].
- RUVS Rosiisko-ukrainskyi veterynarnyi slovnyk. (1964). Ya. Ya. Yarema, L. P. Pohrebniak (Eds.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Sabaldyr Sabaldyr P. O. (1933). Slovnyk silskohospodarskoi terminolohii. VUAN, NDIM, Sektor terminolohii ta nomenklatury. Materialy do ukrainskoi terminolohii ta nomenklatury. Kharkiv-Kyiv: Ukrainskaadianska entsyklopediia. [In Ukrainian].
- SBARU Slovnyk bdzhilnytstva: anhlo-rosiisko-ukrainskyi (1997). L. I. Bodnarchuk, M. L. Aleksenitser (Eds.). Kyiv: Vydavnychiy dim «KM Academia». [In Ukrainian and Russian].
- SBNRU Slovnyk bdzhilnytstva: nimetsko-rosiisko-ukrainskyi. (1999). M. L. Aleksenitser, L. I. Bodnarchuk, K. V. Dobrovolska (Eds.). Kyiv: Vydavnychiy dim «KM Academia». [In Ukrainian and Russian].
- SIS Slovnyk inshomovnykh sliv. (1974). O. S. Melnychuk (Ed.). Kyiv: Holovna redaktsiia «Ukrainskaadianska entsyklopediia». 1st ed. [In Ukrainian].

Received: 30.08.2023

Received in revised form: 11.09.2023

Accepted: 14.09.2023

Inna KUBYCH (SHMATKO)

Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

Email: shmatko2107@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0004-0247-1022>

PREREQUISITES FOR THE CREATION OF A DICTIONARY OF UKRAINIAN BEEKEEPING TERMINOLOGY

The article examines the concept of lexicography, in particular, the scientists' points of view on the definition of the terms «lexicography», «terminography», «terminological dictionary». The author analyzes the concept of terminological lexicography as the science of designing and compiling dictionaries of special vocabulary, which is closely related to the terminology of the industry.

The prerequisites for the creation of the dictionary of the Ukrainian beekeeping terms have been determined, having analyzed the history of their lexicographical reproduction in the most productive periods of the formation of the field's terminology system. It has been found that the linguistic and historiographical features of the formation of the beekeeping terminology system are to determine the time and preconditions for the formation of the industry's terms in accordance with the development of the Ukrainian language and the history of the industry itself in Ukraine. The practical output of the dissertation research was the Index of Ukrainian Beekeeping Terms, in which we did not aim to interpret the terms. The prerequisite for its compilation was the study of scientific literature and lexicographical works, the creation of a lexical index, inventory and systematization of Ukrainian beekeeping terms. Therefore, at the present stage of development of beekeeping terminology, an important task in further scientific work is to compile a terminological dictionary of Ukrainian beekeeping terminology of an explanatory type, which will present all the collected factual material.

The development of the compilation methodology and the concept of the future dictionary are conditionally presented. Namely, the thematic scope, register, form, purpose, functions, specific methods of compiling this dictionary, as well as the principles of organization, presentation (interpretation, description) of lexical units.

The explanatory dictionary of beekeeping terminology is an intermediate type between the common language and encyclopedic dictionaries.

Its main task is to reveal the meaning of the term, in particular, the correspondence of the definition to the concept denoted, which should be concise and expressive, reflecting the objective processes of the subject area hidden in this term. The language of description of an explanatory dictionary entry is focused on the systemic relations that exist in the language itself.

We have developed instructions for an explanatory dictionary of Ukrainian beekeeping terms as a consolidated collection of uniform rules and guidelines to obtain the final result in our scientific lexicographic work.

Our dictionary will not only record a set of certain information, in particular, the beekeeping industry, but will also serve as a reliable tool for scientific understanding of reality.

Keywords: term, terminology, terminological dictionary, dictionary of the Ukrainian beekeeping terminology, thematic scope, register.